

ӘОЖ 330

Қазақстанның әлеуметтік инфрақұрылымындағы кейбір мәселелер

Есболова Айгерім Сапарбайқызы

Aygerim.esbolova@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нур-Сұлтан қ.

Экономика-21 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – Бекбенбетова Б.Б.

Қазіргі заман жағдайында әлеуметтік инфрақұрылым қоғамның экономикалық және әлеуметтік тиімділігінің маңызды факторы, адамның ұтымды өмір сүруі үшін материалдық мүмкіндіктерді қолдануының тереңдігі мен кеңдігінің көрсеткіші, сонымен қатар мемлекет экономикасының әлеуметтік бағдарлану деңгейінің көрсеткіші болып табылады.

Заманауи Қазақстан қоғамының алдында экономикалық, әлеуметтік-саяси және рухани дамудың алуан түрлі міндеттері түбегейлі тұр. Экономика мен рухани өмірдің жан-жақты тығыз байланысы толық көлемде көрінеді. Қоғамдық өмірдің барлық салаларында адами факторды ескерудің қажеттілігі арта түсуде. Сондықтан қоғам өмірінің кез келген жағын қарастырғанда әлеуметтік даму сұрақтары шешуші орында болады. Мамандардың біліктілік деңгейі, іскерлік, шығармашылық орта және жағымды әлеуметтік-психологиялық табиғаты, адамдардың тұрмыстық жағдайына көңіл бөлу, мәдени мекемелер мен спорт кешендерін құру – осының барлығы адам өмірін қызықты әрі мәнді етеді және оның жұмыс нәтижелеріне жағымды әсерін тигізеді. Экономикалық және әлеуметтік факторлардың өзара әсерлерінің мәселелері әрдайым назарда болған. Солардың ішінде инфрақұрылым» мәселелері ерекше орын алады.

Әлеуметтік бағдарланған экономикаға көшу қоғамдық дамудың объективті заңдылықтарының мәнін толығырақ түсінуді және осы ілімдерді жаңа қоғамды қалыптастыру кезінде қолдануды қажет етеді. Қазіргі заманғы Қазақстан қоғамының алдында экономикалық, әлеуметтік-саяси және рухани дамудың алуан түрлі міндеттері түбегейлі тұр. Бұл әлеуметтік үрдістерді басқару теориясын тереңдетуді, қоғамдық өмірдің әр түрлі салаларының мақсатты және жоспарлы даму нысандары мен әдістерін жетілдіруді талап етеді.

Қазіргі уақытта «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға бағытталған құжат деп айтуымызға болады. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты — Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық өрлеуін қамтамасыз ету мақсатында хаб қағидатында тиімді инфрақұрылым құру негізінде елдің макроөңірлерін ықпалдастыру арқылы бірыңғай экономикалық нарық қалыптастыру. Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттері қарастырылған:

- шұғыла қағидаты бойынша тиімді көліктік-логистикалық инфрақұрылым құру;
- индустриялық инфрақұрылымды және туристік инфрақұрылымды дамыту;
- бірыңғай электр энергетикалық жүйе шеңберінде энергетикалық инфрақұрылымды нығайту;
- тұрғын үй- коммуналдық шаруашылығының инфрақұрылымын және жылумен, сумен жабдықтау мен су бұру желілерін жаңғырту;
- азаматтар үшін тұрғын үйдің қолжетімділігін арттыру;
- білім беру саласының инфрақұрылымын дамыту;
- кәсіпкерлік субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру [1].

Өзінің экономикалық мәні бойынша әлеуметтік инфрақұрылым, бір жағынан, мемлекеттің қоғамның) әлеуметтік саласының бір бөлігі болып табылады. Екінші жағынан, нарық қатысушыларының арасындағы шаруашылық-қаржылық қатынастарға енуі көзқарасына байланысты, ол әлеуметтік маңызды тауарлар мен қызметтерді өндіру саласы ретінде тұтас экономикалық инфрақұрылымның бір бөлігі болып табылады.

Осыған байланысты, басқа әлеуметтік институттар орындай алмайтын әлеуметтік инфрақұрылымның өзіне ғана тән айрықша қызметтерін зерттеу міндеті тұр.

Әлеуметтік инфрақұрылым – экономика салалары, секторлары және халыққа қызмет көрсету мен рухани пайда беру бойынша іс-әрекеттер жиынтығы. «Әлеуметтік инфрақұрылым» ұғымы экономикалық әдебиетте кейіннен қолданыла бастады. Оны халыққа қызмет көрсету саласы ретінде қарастырады [2].

Ж.Т. Тоценконың ойынша [3], әлеуметтік инфрақұрылым — әлеуметтік субъект (тұлға, топ, класс, қоғам) байланысатын және оның еңбек, қоғамдық-саяси, мәдени және отбасылық-тұрмыстық іс-әрекеттерін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайтын материалдық элементтер жиынтығы. А.П. Леоновтың көзқарасы [4] сәл ерекшеленеді, оның пікірінше, әлеуметтік инфрақұрылым — халықтың тіршілік етуі мен көбеюіне, оның материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасайтын элементтер мен объектілер кешені.

Әлеуметтік инфрақұрылым — бұл әлеуметтік саланың қызмет етуі мен дамуына жалпы жағдайларды қамтамасыз ететін элементтер кешені. Оған денсаулық сақтау, білім беру, мәдениет, дене шынықтыру, спорт және туризм, тұрмыстық-коммуналдық шаруашылық, тұрғын үй құрылысы және тағы басқа салалар жатады. Олар өз кезегінде халықтың мәдени, білім, медициналық, рухани қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын әртүрлі меншік нысандағы кәсіпорындар мен мекемелерді құрады. Әлеуметтік инфрақұрылым адамның қалыптасуына, оның рухани әлеміне, мәдениетіне, өмір салтына, денсаулықты сақтау мен нығайтуға үлкен әсерін тигізеді. Әлеуметтік инфрақұрылымның жағдайы мен даму деңгейі халық тіршілігінің деңгейі мен сапасын анықтайды. Сондықтанда әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеуге әлеуметтік саланы

мемлекеттік реттеу мен жалпы экономиканы мемлекеттік реттеу жүйесі ішінде басты орын беріледі [5].

Қазақстан Республикасы экономикасының нақты секторының инфрақұрылымын дамытудың ерекшеліктері ретінде:

- жекелеген аумақтарды: облыстан қалаларға, аудандарға және өнеркәсіптік тораптарға дейін инфрақұрылыммен қамтамасыз етудегі төтенше бірқалыпты еместігі;
- аумақтардың инфрақұрылымын дамыту деңгейлерінің олардың өнеркәсіптік әлеуетінің қуатына, сапасына және құрылымына тікелей тәуелділігі, Қазақстан аумақтарының инфрақұрылымын дамытудың пионерлік сипаты емес, кешіктіретін Инфрақұрылымдық дамудың елеулі қайталануы;
- облыстардың, қалалардың, аудандардың инфрақұрылымын дамыту деңгейлерінің республикалық деңгейден едәуір артта қалуы.

Қазақстанда инфрақұрылымдық кешеннің елеулі артта қалуының басты себебі оны дамытудың қалдық қағидатының мүлдем дәрменсіз тұжырымдамасы болып табылады. Көптеген онжылдықтар инфрақұрылымға материалдық өндіріске қызмет көрсету саласы ретінде, яғни ұдайы өндіру процесінің құрамдас бөлігі ретінде емес, өндірістік кешеннің қызметкері ретінде қатысты. Инфрақұрылымға деген көзқарастың мұндай қағидаты, ең алдымен, оның дамуына күрделі салымдарды шектеуде көрініс тапты, оның өндіріс тиімділігін арттыру және қарқындалу факторы ретіндегі рөлін жете бағаламауға әкеп соқты. Қоғамның жаңа сапалы жай-күйін қалыптастыру жағдайында өзін сындырып алған көптеген канондар мен стереотиптерді қайта бағалау қажеттілігі туындайды.

XXI ғасыр қарсаңында еліміздің зияткерлік ресурстарының даму деңгейі зор маңызға ие. Жаһандық ақпараттық кеңістіктің қалыптасуы, қазіргі заманғы телекоммуникациялық жүйелердің дамуы және адамның жаңа түрінің пайда болуы жағдайында Қазақстанның перспективалары өзінің ерекшелігін ескере отырып, жаңа ғылыми-білім беру жүйесіне кіруге оның дайындық дәрежесіне байланысты болады.

Көптеген шет елдердің мысалы (Жапония, Сингапур, Германия) мемлекеттің экономикалық өркендеуінің кепілі табиғи ресурстардың молшылық емес, жоғары білімді және жоғары білікті адами әлеует болып табылатындығын көрсетеді.

Осыған байланысты Қазақстанның басты міндеті - бар зияткерлік ресурстарды сақтау ғана емес, олардың қарқынды дамуы үшін жағдай жасау. Бұл үдерісте әлеуметтік инфрақұрылым үлкен рөл атқарады. Алайда, ол Қазақстанның барлық халық шаруашылық әлеуеті сияқты қиындықтарға тап болып отыр.

Әлеуметтік инфрақұрылымның ең ірі саласы ол білім беру жүйесі болып табылады. Қазіргі таңда бұл саланың өзі ауыр жағдайда тұр. Қазақстанда 2010 жылдан бастап халықтың өсімі жыл сайын 230 мыңнан астам адамды құрайды. Бұл әлеуметтік нысандарға, соның ішінде мектептерге жүктеме жасайды. Еліміздің үш ірі мегаполисі-Нур-Султан, Алматы және Шымкент қалаларында, сондай-ақ Алматы және Түркістан облыстарында табиғи және көші-қон өсімінің сомасы жыл сайын шамамен 40-50 мың адамды құрайды. Мысалы, тек Нур-Султанда 2017 жылы басқа облыстардан 80 мыңға жуық адам көшіп келді, оның 17 мыңы балалар. Тек елордада өсіп келе жатқан қажеттілікті жабу үшін жыл сайын шамамен 15 жаңа мектеп салу керек, апатты жағдайдағы мектептердің проблемасын да толық көлемде шеше алмаймыз.

"Қазақстанда өткен ғасырдың 50-60 жылдары салынған мектептер көп. Олардың барлығы дерлік аудан орталықтары мен ауылдарда. Болса, олардың жай-күйі нашар халде. Бірақ бір жылдан кейін олар апатты деп танылатын болады. Жалпы 64 үш ауысымды және 16 апатты жағдайдағы мектеп проблемасы бар. Бірақ жыл сайын жаңа нысандар пайда болады. Бүгінгі күні жергілікті атқарушы органдар мен білім басқармалары ұлттық деректер базасын толтырады және бұл көрсеткіш өзгереді деп ойлаймын. [6]

Әлемдік тәжірибеде халықтың денсаулық деңгейі мен динамикасы өмір сүру деңгейі компоненттерінің арасында бірінші орынға қойылады, өйткені адамның базистік қажеттілігі және оның қызметінің басты шарты ретінде қарастырылады. Өндірістің жалпы

экономикалық құлдырауы, халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі республиканың денсаулық сақтау саласының дамуына теріс әсер етті. Республиканың денсаулық сақтау саласының қазіргі жай-күйі оның барлық құрылымдарын қамтитын дағдарыс құбылыстарының одан әрі тереңдеуімен сипатталады.

Республикадағы көптеген медициналық мекемелердің материалдық-техникалық базасы қазіргі заманғы санитарлық-гигиеналық талаптарға сәйкес келмейді. Мәселен, ана мен баланы қорғаудың емдеу-алдын алу мекемелерінің 50% - ы бейімделген үй-жайларда орналасқан. Материалдық ресурстардың жетіспеушілігі мен тапшылығына, олардың қымбаттауына байланысты осы емдеу-алдын алу мекемелерінің көп бөлігінің құрылысы консервацияланған немесе өте баяу жүргізілуде. Қазіргі уақытта фельдшерлік-акушерлік пункттердің тек 18% ғана типтік ғимараттарда орналасқан. Осы пункттердің 47% - ы күрделі жөндеуді қажет етеді, ал 13% - ы апатты жағдайда.

Осының барлығы халық денсаулығының барлық көрсеткіштерінің нашарлауына, адамдардың орташа өмір сүру ұзақтығының төмендеуіне ықпал етті.

Соңғы уақытқа дейін емдеу мекемелерінің жұмысы туралы соңғы нәтиже бойынша емес, халықтың денсаулық жағдайы бойынша, ауруханалық төсектердің саны, олардың техникалық деңгейі бойынша айтуға үйренген.

Бүгінгі міндет-халықтың денсаулық проблемасын өмір мен еңбек жағдайының өзгерістерімен тығыз байланыста кешенді түрде қарастыру. Ғалымдардың бағалауы бойынша адам денсаулығы өмір салтына 50% - ға, тұқым қуалаушылыққа 20% - ға, сондай шамаға - қоршаған ортаның жай-күйіне және денсаулық сақтаудың даму деңгейіне 8,5% - ға ғана байланысты.

«Қазақстан-2050» стратегиясында Елбасы денсаулық саласы бойынша жаңа міндеттер қойған болатын: сапалы және қолжетімді медициналық қызмет; кең таралған ауруларға диагноз қою мен оны емдеу; сауықтыру медицинасын дамыту; «смарт-медицина» қызметін, ауруды қашықтықтан емдеу мен сауықтыруды, «электронды медицинаны»; 16 жасқа дейінгі балаларға медициналық қызмет көрсетуді өмірдің минималды стандартын заңмен бекітуді енгізді.

Осы міндеттер бүгінге дейін көрініс беруде және оны шешу үшін кешенді түрде шешім қабылдауды қажет етеді. Еліміздегі денсаулық сақтау саласындағы жағдайды талдай отырып, жалпы саланың күшті жақтары ретінде мыналарды атауға болады:

- денсаулық сақтау саласын дамытудың нақты белгіленген басым бағыттары;
- денсаулық сақтау саласын мемлекеттік қаржыландырудың айтарлықтай ұлғаюы;
- ел халқының негізгі медициналық-демографиялық көрсеткіштерінің тұрақтануы мен жақсаруы, оның ішінде әлеуметтік мәні бар аурулар бойынша сырқаттанушылықтың төмендеуі;
- денсаулық сақтау объектілерінің қалпына келтірілуі және жаңаларының салынуы;
- емдеу-диагностикалық үрдіске жаңа медициналық технологиялардың енгізілуі;
- ауылдық жерлердің медициналық ұйымдарында телемедициналық пункттердің болуы;
- халықтың дәрілік заттарға қолжетімділігінің жақсаруы.

Осылармен бірге денсаулық сақтау саласында көптеген шешілмеген мәселелер де бар.

Әлсіз жақтары:

- денсаулық сақтау ұйымдарының, әсіресе ауылдық аумақтарда қанағаттанарлықсыз материалдық-техникалық базасы;
- мемлекеттің, жұмыс берушінің және азаматтың денсаулық сақтау үшін ортақ жауапкершілігінің жоқтығы;
- өңірлерде және республикалық маңызы бар қалаларда ұсынылатын медициналық қызметтердің сапасындағы үлкен айырмашылық;
- кардиохирургия, нейрохирургия, трансплантология, травматология, басқа да бірқатар мамандықтар бойынша кадрлар тапшылығы;

- денсаулық сақтау жүйесінің, әсіресе ауылдық өңірлерде білікті кадрлармен нашар қамтамасыз етілуі;
- ауылдық жерлердегі шалғай орналасқан елді мекендердегі, әсіресе халықтың әлеуметтік аз қамтылған топтарының медициналық қызметтерге қолжетімділігінің төмендігі;
- денсаулық сақтау ұйымдарында әлеуметтік жұмыс жөніндегі мамандардың болмауы.
- медицина қызметкерлерінің жалақысының төмендігі, әлеуметтік жағынан аз қорғалғандығы; [7].

Халықтың денсаулығын жақсарту – мемлекеттік және индивидуалдық деңгейде шешілуді талап ететін маңызды мәселе. Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты салауатты өмір салтын бұқараландыруға, денсаулық саласында ұсынылатын қызметтердің сапасын жоғарылату және қолжетімділікті арттыруға бағытталған. Сонымен бірге, осы қызметтерді тұтынушылар оны алуға мүдделі болуы керек.

Менің ойымша, ең алдымен алғашқы медициналық көмек көрсетуден бастап, нейрохирургия, ісік ауруларын емдеу, кардиохирургия және т.с.с. күрделі салаларға дейінгі медициналық қызмет көрсетудің жалпы сапасын көтеру қажет.

Екіншіден, денсаулық сақтау саласында жаңа нарықтық құралдарды қолдану. Мысалы, Францияның, Нидерландының, Швейцарияның жалпы ұлттық денсаулық сақтау жүйелері жоғары тиімділігімен, тұтынушылардың еркін таңдауымен, бәсекелестіктің жоғары деңгейімен, қаржылық тәртіппен және нарықтық бағаларымен ерекшеленеді. Осындай жағдайдың өзінде, орталық қаржылық бақылау жоқ деп айтса болады.

Мұндай бақылау болмағанның өзінде, осы елдердің әрқайсысы медициналық қызмет көрсетудің өте жоғары деңгейіне ие. Ал бұл мемлекетке бақылау-қадағалау қызметін жұмсартуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі отандық денсаулық сақтау саласы күшті мемлекеттік реттеу құрылымы бар, болашақта нарықтық механизмдерді қолданып реттеуге бағыт алған жүйе ретінде сипатталады. Әлеуметтік дамудың бұл саласындағы мемлекеттік реттеу күшті бола отырып, мемлекеттік емес секторға сапалы қызмет істеуге мүмкіндік беруде.

Қазіргі Денсаулық сақтаудың Біріңғай ұлттық жүйесі денсаулық сақтауды дамытудың жоғары деңгейінің екі негізгі көрсеткішіне сүйенеді – сапа және қолжетімділік, бұлар адам дамуының тұжырымдамалары көрсеткіштеріне сәйкес келеді. «Саламатты Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруға жұмсалатын шығын кем дегенде 300 млрд. теңгені (шамамен 2400 млн. АҚШ доллары) құрайды. Атап өтер жайт, бұл қаржы негізінен жалпы және бала өлімін азайту, ер адамдардың өлімін азайту, ана мен баланың денсаулығын одан әрі жақсарту арқылы адам өмірін ұзартуға бағытталған. Бұл тұрғыдан алғанда, қазақстандық қоғам үшін әр адамның толық дене, психикалық саулығы мен әлеуметтік жақсы жағдайы да маңызды.

Жоғарыда аталғандар мен ойымызды қорытындылайтын болсақ, Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласының жүйелі менеджментін жетілдіру мен жоспарлы түрде жүзеге асыруды жалғастыра беру қажет. Ал мұнда медициналық сақтандыру өзіндік маңызды орынға ие болуы тиіс.

Қазіргі уақытта әлеуметтік инфрақұрылым салаларын дамыту тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсартуға, салауатты, шығармашылық белсенді ұрпақтың қалыптасуы мен өсіміне, олардың әл-ауқаты мен ұзақ өмір сүру деңгейін өсіруге бағытталған әлеуметтік саясаттың негізгі шараларын ескереді. Бұл мәселелер тұрғын үй мәселесін шешуге және жоғары сапалы тұрғын үйге деген халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған. Сонымен қатар әлеуметтік инфрақұрылымның даму деңгейі мен сапасын өсіру тұрғындардың қызметінің мәдени аймағын қалыптастыру, өмірі мен шығармашылығының экологиялық жағдайларын жақсарту, тауарлар мен қызметтер көлемінің өсуін және өнімділігін арттыру үшін негіз ретінде өз қызметкерлерінің кәсіби деңгейін жоғарлату, жастар мен ересектер, соның ішінде халықтың барлық топтарының, әлеуметтік қорғау кепілдіктерін құру, халықтың төлем қабілеттілігі артуына байланысты тауарлар мен қызметтерге деген қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қолданылады.

Сонымен, әлеуметтік инфрақұрылымның дамуын реттеудің тиімділігін өсіру келесідей мүмкіндіктер береді:

- әлеуметтік қамту жүйесінің нәтижелігін өсіреді;
- тұрғындардың әлеуметтік маңызды қажеттіліктерін қанағаттандыру сұрақтарын жүргізу мен басқару үшін, мемлекеттік басқару органдарының құқығы мен міндеттерін қамтиды, олардың жұмыс нәтижелерін ұлғайтады;
- бизнес өкілдерін әлеуметтік инфрақұрылымның даму үдерісіне енгізеді;
- тұрғындар алдындағы әлеуметтік кепілдемелердің орындалуын қамтиды;
- жоғары өндірістік және ғылыми еңбектің өсуіне қажетті жағдайлар жасайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылдың 6 сәуіріндегі № 1030 Жарлығымен бекітілген. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: egov.kz
2. Синельников А.Г. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики. — СПб.,
3. Тощенко Ж.Т. Социология. Общий курс. — М.: Прометей; Юрайт-М, 2001. — 511 с.
4. Леонов А.П. К вопросу о понятии «социальная инфраструктура». — Харьков: Высш. шк., — С. 73–79.
5. Есенгельдин Б.С., Мурзатаева Г.К., Сейталинова А.С. Государственное финансовое регулирование социальной инфраструктуры в Республике Казахстан // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — № 4. — С. 141–147.
6. <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2018-10/minobrazovaniya-socialnaya-infrastruktura-ne-uspevaet-za-demograficheskim>
7. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <<http://www.bnews.kz/ru/videonews/post/115508/>>.